

# MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN BASARABIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

**Gheorghe NEGRU**

Doctor în istorie

Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova

**ORCID:** 0009-0007-1647-885X

**CZU:** 323.1(478)"18"

**DOI:** <https://doi.org/10.59295/lrr2023.19>

## **Summary:**

### ***The national movement in Bessarabia in the second half of the 19th century***

*Based on the "structural phases" theory of M. Hroch, on the Józef Chlebowski conception regarding the "big" or "old" nations, "small" or "young nations", will be explained the reason why the national movement in Bessarabia went beyond the "A" (cultural) phase and entered the "B" phase (political agitation ) only at the end of the 19<sup>th</sup> century - beginning of the 20<sup>th</sup> century; also the particularities of this movement will be clarified in relation to the peoples of the western, European part of the Russian Empire, their trends and social composition will be analyzed, as well as the chronological periods of manifestation.*

**Keywords:** *autocracy, Bessarabia, Russian Empire, intellectuality, national movement, nobility, tsarism.*

Pentru a înțelege caracteristicile și particularitățile mișcărilor naționale din cadrul Imperiului Rus, în mod special din partea vestică, europeană a acestuia, iar în particular și din Basarabia, ne vom folosi de două instrumente teoretice deja încetățenite în literatura istorică și sociologică contemporană. Este vorba de teoria istoricului ceh Miroslav Hroch, conform căreia mișcările naționale din Europa, în funcție de „caracterul și rolul forțelor implicate, gradul de dezvoltare a identității naționale în cadrul grupului etnic”, au trecut prin trei faze. În faza „A”, efortul unor oameni instruiți este canalizat spre clarificarea trăsăturilor lingvistice, culturale, sociale, istorice și consolidarea lor în conștiința grupului etnic nedominant. În faza „B” apare o nouă „generație de activiști care încearcă să atragă cât mai mulți adepți, membri ai propriului grup etnic, pentru a realiza planul de creare a viitoarei națiuni, apelând la ajutorul agitației patriotice, ce urmărește să «trezească» în ei conștiința națională”. În faza „C” se crează o mișcare națională de masă, se constituie „o structură socială definitivată și mișcarea se separă într-o facțiune conser-

vator-clericală și una liberală și democratică, fiecare având programul ei propriu”<sup>1</sup>.

Un alt instrument util pentru înțelegerea diferențelor dintre mișcările naționale este conceptul de „națiuni mari” sau „vechi”, „națiuni mici” sau „tinere”. „Națiunile” din prima grupă se caracterizează prin existența „culturii înalte”, inclusiv lingvistice, elitei proprii, tradițiilor organizării de stat. În cadrul Imperiului Rus, asemenea „națiuni” erau, în afară de ruși, polonezii, georgienii, tătarii din Crimeea și, cu unele rezerve, musulmanii din Asia. Mișcările naționale ale acestor popoare urmăreau, în primul rând, restabilirea statului propriu și, în esență, luptau împotriva dominației străine rusești. „Națiunile” din grupa a doua aveau o structură socială „nedezvoltată”, „incompletă” care, de obicei, nu includeau elite proprii, iar, deseori, nici părți orășenești mijlocii. „Națiunile tinere” fie nu au avut în trecutul lor structuri politice proprii, fie demult fusesse distruse. Ele, de regulă, nu aveau o limbă literară proprie și o „cultură înaltă”. „Națiunile tinere” erau „națiuni țărănești” dominate de elite străine din punct de vedere etnic, care doar odată cu dezvoltarea mișcărilor naționale „au devenit subiecte active pe arena istoriei politice”. Acțiunile lor de protest erau, în primul rând, de natură socială și inițial revolta lor era orientată nu atât împotriva statului, cât împotriva elitei conducătoare străine. Scopul mișcărilor naționale ale „națiunilor țărănești” consta în dezvoltarea unei structuri sociale mature și a unei culturi „înalte” proprii, cucerirea autonomiei. În categoria aceasta intrau majoritatea grupurilor etnice din partea vestică a Imperiului Rus: ucrainenii, bielorușii, lituanienii, estonienii, letonii și finlandezii, cât și popoarele de la Nord și Est demult anexate și incluse în componența imperiului<sup>2</sup>.

Istoricul elvețian Andreas Kappeler, deși acordă o atenție deosebită mișcărilor naționale ale popoarelor din partea de vest a Imperiului Rus, nu include Basarabia nici în periodizările, nici în clasificările sale particulare sau generale. Totuși, concluziile sale, făcute în baza analizei comparative a mișcărilor naționale din diferite regiuni și zone, reliefează contextul istoric variat în care s-au dezvoltat grupurile etnice și pot servi drept repere istorice și teoretice importante. Astfel, aplicând schema teoretică a lui M. Hroch, autorul conchide că la sfârșitul sec. XVIII, mai întâi în vest, iar mai târziu în sud și

<sup>1</sup> M. Хроч. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе. В: *Нации и национализм* (Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хроч и др.; перевод с англ. и нем.). Москва: Праксис, 2002, сс. 125-127; Gheorghe Negru. *Etapele mișcării naționale din Basarabia (1812-1918)*. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași* (Serie Nouă), *Istorie*, tom LXIV, 2018. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1918, pp. 65-76.

<sup>2</sup> Józef Chlebowczyk. *On Small and Young Nations in Europe: Nation-forming Processes in Ethnic Borderlands in East-Central Europe*. Wrocław: 1980, pp. 1-216; Андреас Каппелер. *Россия – многонациональная империя. Возникновение. История. Распад*. Перевод с немецкого: С.М. Червоная. Москва: „Традиция” – „Прогрес-Традиция”, 2000, сс. 157-158.

în est, mișcările naționale din cadrul Imperiului Rus au atins faza „A”, „deșteptarea culturală”. Faza „B”, legată de „agitația politică”, se dezvoltă abia în a doua jumătate a sec. XIX, iar în unele cazuri în timpul revoluției din 1905. Până la 1905, faza „C”, mișcarea națională de masă, poate fi observată doar la polonezi, ruși, finlandezi, estonieni, letonieni, lituanieni, georgieni și armeni. După cum reiese din lista respectivă, cele mai mari succese au raportat mișcările naționale ale popoarelor țărănești „tinere” din partea europeană a Imperiului Rus (finlandezii, estonienii, letonienii, lituanienii), care au reușit, până la revoluția rusă din 1905, să-și dezvolte culturi „înalte” și elite naționale, transformându-se în națiuni moderne. În mod similar, intelectualii „națiunilor vechi”, provenind în principal din nobili, au reușit să integreze noile categorii sociale burgheze în națiuni moderne (polonezii și, parțial, armenii și georgienii). În general, mișcarea națională a polonezilor a avut rolul de catalizator, mai ales după revoluțiile din 1830-1831 și 1863-1864, zguduind din temelii Imperiul Rus, influențând dezvoltarea mișcărilor naționale ale lituanienilor, ucrainenilor, belarușilor (dependenți, de secole, de nobilimea poloneză, resimțind înrăurirea culturii poloneze), rușilor, pe de o parte, determinând înăsprirea puternică a politicii naționale țariste în anii 1860-1905, pe de altă parte. Rușii, deși erau și ei o „națiune veche”, nu au devenit, la începutul sec. XX, o națiune modernă, deoarece „patriotismul imperial dinastic” a frânat răspândirea largă a „conștiinței naționale etnice”. A. Kappeler consideră că teoria „fazelor structurale” a lui M. Hroch poate fi utilizată în toate cazurile, însă atunci când sunt analizate „națiunile vechi”, ar trebui o „oarecare modificare”. Are sens, subliniază autorul, ca din punct de vedere tipologic, atunci când ne referim la regiunile din vest, să distingem mișcările naționale ale popoarelor țărănești „tinere” și pe cele ale nobililor. Mișcările naționale ale „națiunilor vechi” (polonezilor, rușilor, georgienilor, armenilor) pot fi caracterizate, de asemenea, și ca „mișcări revoluționare”. La ruși, în plus, se observă dezvoltarea din „patriotismul imperial suprastatal”, care și-a dezvoltat cu claritate baza sa agresivă, „naționalismul imperial”. În toate mișcările naționale ale popoarelor neruse era înrădăcinată, ca o „mină”, „ideea autoderminării politice”. Aceste mișcări „aveau un puternic potențial democratic-eliberator ce periclita bazele autocrației țariste”<sup>3</sup>.

În 1812, când a fost anexat teritoriul dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, românii din Principatul Moldovei și Țara Românească reprezentau o „națiune veche” (conform formulării lui J. Chlebowczyk, preluată de A. Kappeler), cu o elită proprie diferențiată în marea și mica boierime, cu o „cultură înaltă” și o limbă literară în curs de cristalizare încă din sec. al XV care, la sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX, trecuse în faza modernă de dezvoltare, cu

<sup>3</sup> Андреас Кашпелер. Россия – многонациональная империя, сс. 180-181.

tradiții de stat viabile și instituții funcționale, deși puternic viciate de către regimul turco-fanariot. În prima jumătate a sec. XIX, Principatele Române, se poate presupune, au depășit sfârșitul fazei „A” și faza „B” și au intrat în faza „C”, proces ce a condus la unirea din 1859 și la crearea statului național român modern. După anexare, etnicii români din Basarabia, ca parte a Principatului Moldova, păstrau caracteristicile sus-menționate ale „națiunii vechi” din Principatele Române. Însă, treptat, datorită politicii de rusificare, declanșate chiar în timpul autonomiei administrative din 1812 - 1828, prin strămtorarea limbii române din unele instituții și impunerea exclusivă a limbii ruse, caracteristicile respective s-au estompat. După anularea autonomiei administrative a Basarabiei în 1828, tradiția organizării de stat, moștenită de românii basarabeni de la Principatul Moldovei, a fost subminată. Cu toate că statutul juridic de regiune s-a mai păstrat până în 1873, faptul nu a mai avut nicio relevanță practică, Basarabia transformându-se de facto într-o gubernie rusească ordinară încă în anii 1830-1850. La fel, „cultura înaltă” și limba română literară, caracteristică elitei din Principatelor Române și nobililor din Basarabia, a fost în totalitate subminată în anii 1860, odată cu interzicerea de către autoritățile imperiale a utilizării limbii române în administrație și școli. Către sfârșitul sec. XIX, și componența elitei nobiliare din Basarabia s-a modificat în așa fel încât nobilimea indigenă a fost întrecută, numeric, de nobilimea străină și rusificată. Astfel nobilimea basarabească, în calitate de categorie socială, s-a transformat într-un instrument de promovare a intereselor imperiale, iar țărani români, care alcătuiau majorități absolute în sate și reprezentau minorități în orașe, la fel ca și „națiunile țărănești tinere”, s-au pomenit sub dominația, în cea mai mare parte, a unor elite străine. În consecință, în pofida moștenirii de către românii din Basarabia a caracteristicilor unei „națiuni vechi”, care în Principatele Române au contribuit la depășirea relativ rapidă a „fazelor structurale” invocate de M. Hroch, la înfăptuirea unirii și consolidarea statului român modern, în teritoriul dintre Prut și Nistru, lipsit de coeziunea socială și națională a țării întregi, în condițiile rusificării și izolării românilor basarabeni de cei din România, faza „A” – „culturală” – a mișcării naționale a durat până spre sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. În același timp, în afară de faptul că țărănimea alcătuia o majoritate covârșitoare a populației, trăsăturile inițiale ale „națiunii vechi” s-au erodat (s-a păstrat doar o nobilime națională puțin numeroasă și, în mare parte, rusificată), Basarabia apropiindu-se tot mai mult de modelul de dezvoltare a „națiunilor tinere”, ceea ce a influențat caracteristicile mișcării naționale din a doua jumătate a sec. XIX. Românii basarabeni, împreună cu polonezii și lituanienii (participanți la revoluția din 1863-1864 și deci neloiali prin definiție), cu ucrainenii și bielorușii (considerați drept ruși, membri mai mici ai marelui familii rusești), au suportat cea mai mare presiune a politicii de rusi-

ficare (dacă e să ne referim doar la vestul Imperiului Rus), chiar dacă nu au dat dovadă, în masă, de neloialitate. O astfel de politică, pe lângă faptul că intenționa să prevină influența României asupra Basarabiei, se baza și pe ideea că românii basarabeni, la fel ca ucrainenii și bielorușii, erau parte a familiei ortodoxe rusești și, prin urmare, în mod firesc, trebuiau supuși rusificării. Însă, spre deosebire de toate popoarele din partea vestică a Imperiului Rus, impactul politicii de rusificare asupra românilor din Basarabia a fost cel mai grav, ponderea oamenilor instruiți printre aceștia fiind cea mai mică, iar a analfabeților – cea mai mare. Explicația acestui fapt este la suprafață: în afară de subdezvoltarea și sărăcia, caracteristice societăților eminentamente agrare în general, un rol, nu mai puțin important, l-a avut interzicerea utilizării limbii române în toate domeniile de activitate publică și în școlile de toate nivelurile, pe de o parte, dificultatea învățării limbii ruse mai ales pentru români de la sate, pe de cealaltă parte (spre deosebire de slavii din vestul imperiului, pentru care limba rusă era mai mult sau mai puțin apropiată, pentru populația indigenă din Basarabia limba rusă reprezenta un sistem lingvistic total diferit și dificil). În toate tipurile de școli fondate de autorități în Basarabia în prima jumătate a sec. XIX s-a încercat, mai întâi, impunerea învățământului în limba rusă (o excepție a fost seminarul teologic din Chișinău, unde chiar la întemeiere, în 1813, s-a admis predarea limbii române). Numai după intervențiile și solicitările nobililor, după câțiva ani de la deschidere, s-a permis, nu pentru mult timp, predarea în limba maternă în școlile primare, lancasteriene, din Chișinău și alte câteva centre de județ (acolo unde majoritatea o alcătuiau elevii de etnie română), predarea disciplinei „limba moldovenească” la gimnaziul din Chișinău și în unele școli județene. La fel s-a întâmplat și în primele școli parohiale deschise în satele basarabene în anii 1830. Faptul că țăranii preferau școlile particulare cu plată, în care predarea se efectua în limba română, și nu cele rusești fără plată, a determinat autoritățile să accepte predarea în limba română în școlile parohiale<sup>4</sup>.

În anii 1860, invocând unirea Principatelor Române și pericolul influenței statului român modern asupra Basarabiei, autoritățile țariste au recurs la înăsprirea radicală a politicii de rusificare, anulând așa zisele „concesii” anterioare din domeniul învățământului, organizând, în orașele și satele basarabene, un sistem de învățământ în totalitate rusesc, interzicând utilizarea limbii române în administrație, sistemul judecătoresc, biserică, amplificând persecuțiile la adresa activiștilor naționali și revoluționari. Înăsprirea politicii de rusificare ale autorităților Imperiului Rus la adresa polonezilor și, parțial, a armenilor și finlandezilor în a doua jumătate a sec. XIX a fost mai

<sup>4</sup> Ф.Ф. Чиботару. Контрибуций ла история ынвэцэмынтулуй дин Басарабия. Кишинэу: Карта Молдовенеаскэ, 1962, пп. 51, 57-58, 100, 110-115, 131-132, 144-145; Gheorghe Negru. *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut-Internațional, 2000, pp. 36-37.

mult o replică la intensificarea mișcărilor naționale, considerate manifestări de neloyalitate. În Basarabia, ca motiv al radicalizării politicii de rusificare a Imperiului Rus, a servit factorul extern, presupusul pericol al influenței culturale ale noului stat modern al românilor. Politica demnitarilor de pe Neva a reprezentat o modalitate de a stopa apropierea național-culturală a românilor de pe ambele maluri ale Prutului, de a preîntâmpina dezvoltarea mișcării naționale în această regiune și a anticipa, în viitor, „separatismul moldovenesc”. În realitate, consecințele politicii de rusificare au fost contradictorii. Pe de o parte, politica respectivă a încetinit, într-adevăr, alfabetizarea copiilor de țărani și formarea unei intelectualități naționale în Basarabia, influențând, în definitiv, forța și intensitatea mișcării naționale, depășirea foarte târzie a fazei „A”. Pe de altă parte, a la longue durée, înăsprirea și accelerarea rusificării lingvistice și culturale a contribuit la consolidarea și radicalizarea opoziției antițariste în Basarabia, la apariția, spre sfârșitul și începutul sec. XX, a unor grupuri revoluționare naționale care percepeau revoluția ca o modalitate de soluționare a problemei naționale din cadrul Imperiului Rus.

În Basarabia, în a doua jumătate a sec. XIX, se conturează activitatea a două grupări de militanți naționali. Deși ambele entități erau compuse din intelectuali, ele se bazau, în temei, pe categorii sociale diferite, ceea ce, potrivit lui M. Hroch, a determinat diferențe importante între scopurile, metodele și programele de activitate ale reprezentanților mișcării naționale. Prima grupare, a boierilor și moșierilor români, a fost, după cum reiese din documentele timpului, dominantă în anii 1860 – 1870. Ei au generat un naționalism preponderent cultural, care s-a bazat pe românismul modern, aflat în ascensiune în Principatele Române și România, opunându-se politicii de rusificare. Documentele rusești de la începutul anilor '60 ai sec. XIX, consemnează activitatea culturală, marcată de atitudini politice antițariste evidente, a grupării boierești „românofile” în frunte cu Carol și Alexandru Cotruță, Nicolae și Aristide Caso, Constantin Cazimir, Constantin Cristi, al cărei scop era organizarea învățământului școlar în limba română în Basarabia, utilizarea ei în administrație și în viața publică, elaborarea și publicarea unor abecedare și a altor cărți didactice, achiziționarea manualelor și a literaturii din România pentru elevii din Basarabia, fondarea tipografiilor pentru publicarea literaturii în limba română, editarea ziarelor naționale, consolidarea relațiilor cu organizațiile național-culturale din România. În anii 1880 – 1890, pe lângă gruparea boierească, au apărut și alte grupări ale intelectualilor care, treptat, pe măsura creșterii numărului de studenți români înscriși în diverse universități, a păturii țărănești românești mijlocii în sate și orașe, vor deveni dominante. Acești intelectuali proveneau din familii de clerici, învățători, funcționari de la sate, rezeși și alte categorii de țărani mai înstăriți (ceea ce am putea numi, în linii mari, „starea a treia”) care au proliferat un naționalism, denu-

mit de ei înșiși „revoluționar” sau „national – democrat”, îmbinând naționalismul cultural al vechilor boieri cu aspirațiile de eliberare socială și națională ale grupurilor revoluționare de orientare socialistă de la sfârșitul sec. XIX.

### **Gruparea națională boierească**

După înfrângerea Rusiei în războiul din Crimeea și intensificarea tendințelor unioniste în Principatele române, în Basarabia se observă o înviorare a stărilor de spirit românești, mai ales în mediul nobilimii. În raportul din 6 iulie 1863, adresat înmăratului, guvernatorul Basarabiei subliniază „situația specifică a provinciei, legată de vecinătatea ei cu Moldova”. „Generația tânără, în special cei cu studii superioare – se spune în raport –, au început să viseze la o Românie unită. Deși aceste visuri erau exprimate numai în discuții intime, impulsul a fost dat și curentul nou a început să se bucure de o oarecare simpatie și în mediul partidelor care, până atunci, se gândeau numai la propriile avantaje. Acest curent s-a evidențiat, cu o forță deosebită, în ajunul anului trecut și la începutul acestui an, înaintea alegerilor nobilimii, când au apărut zvonuri că transformările din Rusia nu vor fi îndeplinite în Basarabia, deoarece, în virtutea unor înșelegeri politice, Basarabia din nou va fi alipită la Moldova. Aceste zvonuri au încetat când, la începutul lunii martie anul curent, a apărut ordinul Majestății Voastre Imperiale despre efectuarea în Basarabia a schimbărilor preconizate în Rusia”.

În document se mai apreciază că „partidul tânăr de orientare românofilă” era puțin numeros și nu avea forța și experiența necesară pentru a se transforma „într-un partid al acțiunii”. Una din cauze consta în faptul că nobilimea basarabeană era foarte eterogenă din punct de vedere etnic, majoritatea provenind din ruși, greci, polonezi și, „foarte puțini, din neamul românesc băștinaș”. În plus, era împărțită în diferite „partide”, care se confruntau între ele în chestiuni „așa zise casnice”. Membrii alor „partide”, în majoritate conservatori, deși simpatizau „partidul tinerilor”, nu puteau, contrar propriilor interese, să-i susțină activ pe „tinerii visători”. Mulți dintre acești nobili conservatori erau suspicioși față de regimul constituțional din Principate, introdus după unire, care, conform aprecierii guvernatorului, „nu instituiseră ordinea”.

Guvernatorul Basarabiei informa că opoziția față de „tendențele românești” se va intensifica după introducerea zemstvei în gubernie, când în adunările instituțiilor respective „vor intra un număr important de proprietari funciari ruși, care nu faceau parte din tagma nobililor, și, mai ales, de evrei - advesari hotărâți ai moldovenismului”.

În final, guvernatorul îl asigură pe împărat că „marile reforme”, inițiate de acesta, și acțiunile șefilor regionali locali, având scopul de a asigura „legalitatea și dreptatea”, „va înlătura, încetul cu încetul, orice idealuri privind naționalitatea moldovenească și îi va impune pe românofili să uite fantoma con-

stituționalismului moldovenesc, care îi seduce în prezent, văzând doar părțile sale pozitive, fără a le observa pe cele negative”<sup>5</sup>.

La 21 iulie 1864, Secția a III-a a Cancelariei imperiale, prin general-adjutantul Dolgorukov, informa ministrul de interne, într-o adresă „strict confidențială”, despre trimiterea de către ofițerul superior al jandarmeriei din Basarabia, colonelul Ermolin, a unei „liste cu numele persoanelor de acolo care simpatizau naționalitatea moldovenească”. Printre aceste persoane se număra moșierul Casso, care manifesta o „antipatie evidentă față de guvernul nostru”. De aceea, „având în vedere orientarea ostilă a moșierului Nicolae Casso, în scopul protejării altor persoane de efectele influenței sale negative, ar trebui deportat în una din guberniile îndepărtate”.

Primii în lista trimisă de conducerea jandarmeriei din Basarabia erau nominalizați frații Cotruță: Carol, judecător în circumscripția Chișinău - Orhei și Alexandru, secretar al Adunării regionale a deputaților nobili. Conform datelor primite de la jandarmeria din Chișinău, „ambii funcționari [...] nutresc sentimente puternice de simpatie față de naționalitatea moldovenească”. Carol Cotruță s-a demască în perioada alegerilor nobilimii din ianuarie 1863, când a semnat o notă informativă privind necesitatea „introducerii limbii moldovenești în lucrările de secretariat ale instanțelor de judecată din Basarabia”. Alexandru Cotruță – în luna mai 1863, când, la solicitarea mareșalilor nobilimii din Basarabia, avea obligația „să elaboreze o adresă către Maiestatea Sa Împăratul în legătură cu evenimentele din Regatul Poloniei”, cu toate acestea, „a încercat pe toate căile, să tergiverseze această lucrare”. În articolul „Chișinău”, publicat în ziarul „Golos” („Voce”), nr. 272, care a descris acest caz, A. Cotruță este numit „ștregar influent”. Într-adevăr, a concluzionat funcționarul de la jandarmeria din Basarabia, A. Cotruță „are o influență mare asupra multora dintre nobilii basarabeni”.

Lui Nicolae Casso, propus pentru a fi deportat, i se incrimina că, în iunie 1865, fiind deputat al nobilimii în cadrul comitetului privind impozitele locale, s-a pronunțat împotriva suportului acordat de zemstvă instituirii în județele de nord ale Basarabiei a telegrafului. Mai mult, atunci când guvernatorul regiunii, dorind să afle spre ce înclină opinia majorității – spre instituirea telegrafului în toate județele de Nord sau doar în orașele Orhei, Bălți și Hotin –, le-a propus membrilor comitetului, în scopul departajării, să-și scrie pe hârtie opiniile referitoare la fiecare dintre aceste variante, Nicolae Casso, luând primul în mâini foaia de hârtie, a scris în dreptul ambelor „nici una, nici alta”. Ulterior, observând că ceilalți membri optează pentru instituirea telegrafului în toate județele de nord ale Basarabiei, el „a avut impertinența să le

<sup>5</sup> Рапорт исправляющего должность Бессарабского гражданского губернатора его императорскому величеству, г. Кишинев, № 5283, 6 июля 1863 года. În: Gheorghe Negru. „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1996, nr. 2, pp. 38-39.



spună: «Dacă guvernul dorește să aibă linii telegrafice, atunci să le instituie din cont propriu». Imediat, guvernatorul i-a reproșat că, „prin această ieșire, el și-a dat în vileag propria antipatie față de Guvernul Rusiei”<sup>6</sup>.

În 1865, Nicolae Caso, devine membru al societății literare și culturale „Junimea” din Iași, după cum menționează Iacob Negruzzi, unul din fondatorii societății, dar și alți membri marcantți. S-a înscris în această societate, fără a avea pemisiunea autorităților imperiale, fără a ține cont de legile rusești, ghidat doar de dorința de a susține limba și cultura română. În afară de faptul că își plătea cu generozitate cotizațiile, a procurat pentru societate și o tipografie<sup>7</sup>.

La 26 ianuarie 1865, la un banchet organizat de primăria orașului Chișinău, cu ocazia decretării în Imperiul Rus, în anul 1864, a reformei judiciare, în prezența tuturor autorităților locale, Ion Cristi, primarul Chișinăului, referindu-se la dreptul roman care funcționa în Basarabia, a ținut să sublinieze legătura dintre romani și „poporul nostru”, menționând că „în vinele noastre curge sânge roman, adică sânge al acelei națiuni care, mai mult ca oricare alta, s-a distins în domeniul jurisprudenței”<sup>8</sup>.

Gheorghe Gore, redactor al părții neoficiale al ziarului „Bessarabskie Oblastnîe Vedomosti” („Buletinul Regional al Basarabiei”), deși, oficial, nu se afla în vizorul jandarmeriei regionale, reprezenta, cu siguranță, gruparea boierilor „naționaliști”, contribuind la afirmarea identității românești moderne în Basarabia, popularizând în studiile sale din ziar pe Dimitrie Cantemir, Gheorghe Șincai, Alexandru Donici, poetul Conache, Constantin Negruzzi, Vasile Alexandri etc. În lucrarea „Despre începutul Tipografiei în Moldova”, Gheorghe Gore dezavuează afirmațiile funcționarilor ruși din epocă care, după ce limba și cartea moldovenească au fost izgonite din școlile din Basarabia, declarau că „moldovenii sunt incuți” și că „moldovenii nu au istorie”. „Românii – afirma acesta – par simpli și incuți pentru acei oameni care nu cunosc deloc istoria poporului român, istoria literaturii lor și care privesc prea superficial mersul natural al lucrurilor [...]”. În studiul „Școala și instrucția în Basarabia”, Gheorghe Gore menționează că „românii în trecut au fost în fruntea popoarelor civilizate, iar cultura românească a influențat și poparele vecine, în special pe ruși”<sup>9</sup>.

<sup>6</sup> Письмо 3-его отделения собственной его императорского величества канцелярии, адресованное господину министру внутренних дел, С. Петербург, № 1972, 21 июля 1864. În: *Gheorghe Negru. Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000, pp. 125-127.

<sup>7</sup> *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 114.

<sup>8</sup> *Ibidem*, pp. 115-116.

<sup>9</sup> *Ibidem*, pp.116-117.

În 1868, boierul Costantin Bodescu, într-un gest de solidaritate pan-românească, a expediat președintelui Academiei Române din București o scrisoare, cu ocazia înființării acestei instituții, cu următorul conținut: „Eu, Alexandru Constantin Bodescu, sfetnicul Curții Imperiale Rusești, de felul meu din orașul Bălți, dorind, ca și toți românii, de a contribui la încurajarea învățaturii în România, declar că ofer suma de 2000 ruble, ceea ce face 5200 franci după cursul zilei, pentru Academia Română”<sup>10</sup>.

Un exemplu edificator pentru reflectarea atitudinii nobilimii naționale din Basarabia față de politica de rusificare a autorităților este conflictul din 1 ianuarie 1875 dintre Alexandru Cotruță, locțiitor al Consiliului Zemstvei guberniale (inclus în lista de „naționaliști”, sus-menționată, a conducerii regionale de jandarmi), și episcopul Pavel Lebedev. În discursul, ținut în fața tuturor reprezentanților autorităților locale, care veniseră să-l felicite pe chiriarh de anul nou, P. Lebedev s-a arătat îndurerat de faptul că moldovenii, din cauza inculturii lor, nu înțelegeau serviciul divin din biserică. În acest context, el a făcut apel la „luminarea” moldovenilor, dar, bineînțeles, în limba rusă. A. Cotruță i-a replicat, respectuos, dar ferm, față de toți cei prezenți, că „nu din lipsa de cultură poporul moldovenesc nu înțelege sfânta și dumnezeiasca liturghie, ci numai din cauza că această slujbă i se face într-o limbă neînțeleasă de el. Nici chiar poporul velicorus, pe care sincer îl compătimim, nu înțelege sfânta liturghie, pentru că ea i se săvârșește în vechea limbă slavonească, pe care adesea nu o pricep nici chiar preoții ruși. Cât privește pe moldoveni, ei sunt sub acest raport mult mai fericiți, căci au sfânta scriptură și toate cărțile bisericești în limba lor moldovenească, pe care o înțeleg și copiii lor. Dați numai blagoslovenia preoților noștri să slujească moldovenește și contramandați circulara, ce ați trimis bisericilor de la sate, pentru a se aduna cărțile bisericești moldovenești la Mitropolie”. A urmat un denunț al lui P. Lebedev către Sf. Sinod și Ministerul Afacerilor Interne în care A. Cotruță a fost învinuit de „românofilism”. După o îndelungată corespondență dintre Chișinău și Petersburg, „cazul Cotruță” s-a încheiat fără consecințe grave și acțiuni represive, cum se întâmpla, de obicei, în cazuri similare<sup>11</sup>.

Șeful Direcției de jandarmi a guberniei Basarabia, în raportul secret din 21 iulie 1875, expediat Secției a 3-a a Cancelariei imperiale, semnala că „în mediul intelectualității moldovenești din rândurile marilor proprietari funciari, concentrați mai ales în Chișinău, există persoane atrase de România și care manifestă tendințe moldovofile”. Membrii acestui „cerc” al moldovenilor, „neînsemnat la număr”, „manifestă antipatie față de tot ce este rusesc: așa, de exemplu, ei au înaintat propunerea ca în școlile populare predarea să se facă în limba moldovenească și în cazul acceptării acestui plan erau gata

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 120.

<sup>11</sup> *Ibidem*, pp. 121-122.

să facă importante donații în folosul învățământului popular. Ei sânt neprietenosi față de preoții numiți în parohii din rândul celor care au terminat Seminarul teologic și care acționează în spirit rusesc, dând preferință moldovenilor ignoranți, de abea instruiți, ce nu vorbesc nici un cuvânt rusește”. Deși în activitățile acestui „cerc” nu se observa nimic „criminal”, șeful Direcției guberniale de jandarmi s-a arătat îngrijorat „de oreientarea ... ideilor lor politice” și îi ținea permanent „sub supraveghere”<sup>12</sup>.

În 1882, Mihail Stroiescu înaintează Ministerului Instrucțiunii Publice din Sankt Petersburg un demers privind organizarea, la Universitatea din Odesa, a unei catedre de limbă și literatură română pentru studenții moldoveni de acolo. Răspunsul demnitarilor de la centru a fost, desigur, negativ, determinându-l pe M. Stroescu să investească banii în dezvoltarea învățământului din România. Acesta, susținut de B.P. Hasdeu și de ministrul instrucțiunii publice din România, a contribuit la organizarea acolo a zece școli primare, subvenționând cu 50 000 de mii de coroane și școala de meseriași din Brașov etc.<sup>13</sup>.

Șeful-adjunct al Direcției de jandarmi a guberniei Basarabia în județele Iași și Orhei, rotmistru Cernoluțki, în raportul către șeful Direcției guberniale de jandarmi din 2 ianuarie 1885, relatează, că „intelectualitatea locală, aparținând prin naștere naționalității moldovenești, posedă o trăsătură caracteristică – care îl deosebește categoric pe fiecare intelectual moldovean –, antipatia față de tot ce-i rusesc și năzuința separării Basarabiei de Rusia și alipirea ei la Regatul Român, față de a cărui orânduire internă își exprimă public admirația”. Se precizează însă că asemenea năzuințe „nu s-au materializat nici în acțiuni de propagandă fățișă, nici în vreo altă mișcare revoluționară”<sup>14</sup>.

O situație similară este consemnată și în raportul șefului-adjunct al Direcției de jandarmi a guberniei Basarabia în județele Hotin și Soroca din 21 ianuarie 1888, expediat superiorului său din Chișinău.: „clasa intelectualilor [...] atrage atenție și merită puțină încredere din partea guvernului, deoarece, fiind alcătuită mai ales din moldoveni, greci, armeni, polonezi, manifestă mai

<sup>12</sup> Обзор Бессарабской губернии. Письмо начальника Бессарабского губернского жандармского управления, адресованное в 3-е отделение собственной его императорского величества канцелярии, Кишинев, № 104, 21 июля 1875. În: Gheorghe Negru. „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, pp. 40-41.

<sup>13</sup> Ioan Pelivan, *istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2012, p. 122.

<sup>14</sup> Политический обзор Ясского и Оргеевского уездов за 1884 год. Письмо помощника начальника Бессарабского губернского жандармского управления в Ясском и Оргеевском уездах, адресованное господину начальнику Бессарабского губернского жандармского управления, № 10, 2 января 1885. În: Gheorghe Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, pp. 60-61.

multă simpatie față de statele vecine: Austria, România și Moldova, decât față de Rusia. Simpatia respectivă se observa chiar și în lucruri minore. Un număr nesemnificativ de proprietari funciari de origine rusă s-au contopit cu populația locală băștinașă în asemenea măsură, încât nu pot separa interesele acesteia din urmă de cele ale lor și, de asemenea, nu manifestă simpatie față de Rusia. Cât privește populația țărănească, aceasta este indiferentă față de tot ce o înconjoară [...]"<sup>15</sup>.

Aceeași atitudine față de politica națională țaristă a fost remarcată, la 21 ianuarie 1892, de șeful-adjunct al Direcției de jandarmi a guberniei Basarabia din județele Bălți și Orhei, în raportul secret trimis șefului său din Chșinău. El critică atitudinea „unor reprezentanți ai intelectualității moldovenești”, care „nu întotdeauna sunt la înălțimea chemărilor”, deoarece „locuind permanent în Rusia (în Basarabia – n.n.) și având de aici foloase, atât profesionale, cât și materiale, cu părere de rău, tinde mai mult spre țara vecină România”. Predilecția se manifestă, în cea mai mare parte, prin „condamnarea hotărârilor guvernului, iar în alte cazuri, prin depășirea drepturilor caracteristice unor situațiuni cunoscute”. Deși, în esență, acțiunile reprezentanților intelectualității moldovenești nu puteau să facă „răul principal” și nu prezentau pericol „pentru liniștea județelor”, cu toate aceste, utilizând situația și influența lor asupra maselor, creau un „climat politic nefavorabil”, generând „antipatie față de ruși”. Pentru a „paraliza” acțiunile respective ale reprezentanților intelectualității naționale se preconiza supravegherea de către poliție și condamnarea lor publică. În același scop, se propunea „răspândirea patriotismului printre ruși într-o formă mai energică”. Drept exemplu de „antirusofilism” era considerat Nicolae Casso, mareșal al nobilimii din județul Bălți, despre care funcționarul menționa că „deși locuiește în Rusia, se uită peste Prut”. În baza acestui fapt, motivându-se că itinerarul de serviciu al lui Nicolae Casso „nu prevedea atingerea, împreună cu alte puteri, a scopului [...] indicat de stat”, că acesta nu întrunea calitățile omenești necesare, se propunea demiterea lui din funcția de mareșal al nobilimii. Totodată, se atrăgea atenția că la Bălți erau „și alții ca el”, inclusiv fratele său, Aristide, candidat la postul de mareșal al nobilimii<sup>16</sup>.

<sup>15</sup> Письмо помощника начальника Бессарабского губернского жандармского управления в Хотинском и Сорокском уездах, адресованное господину начальнику Бессарабского губернского жандармского управления, г. Хотин, № 12, 21 января 1888 г. În: Gheorghe Negru. „Curentul românofil” în Basarabia sub ocupația țaristă, p. 402.

<sup>16</sup> Письмо помощника начальника Бессарабского губернского жандармского управления в Бельцком и Оргеевском уездах, адресованное господину начальнику Бессарабского губернского жандармского управления, г. Бельцы, № 23, 21 января 1892 года. În: Gheorghe Negru. Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia, pp. 141-143.

## Grupări ale intelectualilor români

Naționalismul „democratic” sau „revoluționar”, ca și cel boieresc, a constituit, în primul rând, o reacție la înăsprirea politicii de rusificare a Imperiului Rus în Basarabia în a doua jumătate a sec. XIX și interzicerea limbii române în școală, administrație și biserică. În același timp, imbold a servit și interesul firesc al românilor basarabeni pentru limba, literatura, istoria și cultura română, ca urmare a afirmării și consolidării identității românești moderne în Principatele Române și România. Pentru ambele grupări, drept bază istorică și model teoretic pentru fundamentarea identității și mișcării naționale din Basarabia a servit naționalismul cultural din Principatele Române, constituit în sec. XVIII-XIX (acesta, la rândul său, a reprezentat o formă a modelului identitar caracteristic zonei de Sud-Est a Europei). Comparativ cu „naționalismul boieresc”, profilul identitar al „naționalismului revoluționar” a fost marcat nu doar de originea socială mai modestă, ci și de originea „revoluționară” a activiștilor naționali care, încă din anii studenției, iar unii chiar din anii de liceu, au fost implicați în lupta antițaristă a diferitor curente ideologice și politice de orientare socialistă din cadrul Imperiului Rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Acest fapt a determinat democratismul pronunțat, radicalismul, pledoaria pentru realizarea reformelor sociale, în special pentru exproprierea marilor latifundiari și împrăștierea țăranilor, a formei respective de naționalism. „Apropierea de popor”, strânsele legături cu profesorii și preoții de la sate, organizarea diverselor manifestații culturale, îmbinarea temelor naționale și sociale în activitatea de propagandă politică, au asigurat creșterea eficienței, a impactului social mai mare al „naționalismului revoluționar” comparativ cu cel „boieresc”. În plus, naționaliștii revoluționari din Basarabia au avut ca sursă de inspirație și diverse manifestații naționale ale unor popoare din cadrul Imperiului Rus. În timpul aflării la studii în marile centre universitare, mai ales din orașele estoniene și ucrainene, studenții români din Basarabia au avut ocazia să participe sau să fie martori la asemenea evenimente.

Reprezentanții curentului „național – revoluționar”, care, la începutul anilor 1880, erau mai moderați în criticile și atitudinile lor față de autorități decât cei de la sfârșitul anilor 1890, au publicat în 1883, în ziarul politic și literar rusesc „Vostok” („Răsăritul”), redactat și editat de N. Durnovo, două articole: „Necesitățile parohiilor basarabene” (17 martie 1883) și „Cu privire la obiecțiile la articolul Necesitățile parohiilor basarabene” (20 iunie 1883). Articolele prezintă interes atât pentru informațiile ce le conțin, cât și pentru semnificația lor politică și socială. Ele reprezintă, în fond, un protest al unor foști absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău, studenți, la momentul publicării, ai Academiei Teologice de la Kiev, viitori preoți, la adresa politicii de rusificare a bisericilor și a școlilor teologice din Basarabia de către autori-

tățile Imperiul Rus, o pledoarie pentru reintroducerea predării limbii române în școlile spirituale din gubernia respectivă. Sursele menționate întregesc tabloul situației lingvistice din satul basarabean din perioada când în fruntea mitropoliei Chișinăului și Hotinului se afla arhiepiscopul Pavel (1871-1882), adept și promotor consecvent al politicii de rusificare în Basarabia<sup>17</sup>.

Autorii, cunoscând cât de dur reacționau autoritățile țariste în raport cu cei care contestau deciziile și politica oficială, au manifestat precauție, utilizând termeni și expresii sobre, alegând titluri neutre pentru articole, semnând, în primul articol, cu pseudonimul „Basarabeni”, iar în al doilea, cu inițialele numelui de familie, orientându-și critica împotriva „samovolnicilor arhipăstorilor locali”, dar nu și împotriva Sinodului Rus sau a regimului țarist în general. Pot fi identificate următoarele persoane care, la acea dată, într-adevăr, erau studenți ai Academiei Teologice din Kiev: Nicolae Lașcu, Vasile Glăvan, Macarie Untul. Nu cunoaștem, deocamdată, cine a semnat cu inițialele V. C-n<sup>18</sup>.

Semnatarii explicau „degradarea moravurilor” printre enoriașii din Basarabia „în primul rând, prin faptul că în bisericile din cadrul parohiilor moldovenești, ca urmare a prescripțiilor emise de conducerea eparhială, serviciile divine sunt oficiate în limba slavă bisericească, străină moldovenilor, iar în al doilea rând – prin lipsa unei practici de a propovădui cuvântul lui Dumnezeu în limba vie a localnicilor”. Același lucru – impunerea slavei vechi bisericești – se produsese, „în ultimii zece ani”, și în mănăstirile basarabene. Astfel, se revoltau semnatarii articolului, „chiar și monahilor, acestor schimnici liberi de orice interese lumești, le este refuzată unica lor consolare – cea de a-l slăvi pe Domnul în limba maternă”.

Unica posibilitate de a redresa situația ce se crease în Basarabia, ca urmare a impunerii limbii slavone și limbii ruse în biserici și în învățământul teologic, consta „în acordarea comunității creștin-ortodoxe basarabene care, potrivit ultimilor date statistice, alcătuiește 900.000 de enoriași, a dreptului la o slujbă bisericească și la o predicare vie a cuvântului divin în limba moldovenească, înțeleasă de popor. Însă acest obiectiv poate fi realizat doar în caz că instituțiile de învățământ teologic vor accepta predarea limbii moldovenești pentru tinerii de etnie moldovenească, după cum s-a practicat până în anii șaptezeci”. Chiar dacă aproape toți preoții ce activau la acel moment în Basarabia absolviseră Seminarul Teologic din Chișinău, printre ei nu se

<sup>17</sup> Бессарабцы, *Нужды бессарабской паствы*. В: *Восток. Газета политическая и литературная*, nr. 238, 17 martie 1883, ss. 146–148; Бессарабцы. Н. Л-ку, В. Ч-н, В. Г-ан. М. У-л, *По поводу возражения на статью „Нужды бессарабской паствы”*. В: *Восток. Газета политическая и литературная*, №. 254, №. 254, 20 июня 1883, ss. 280–282.

<sup>18</sup> Gheorghe Negru, Dinu Poștarencu. O pledoarie publică a unor preoți basarabeni pentru reintroducerea predării limbii române în școlile teologice (1883). În: *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*. Serie nouă, nr. 1-2, 2017, pp. 120-149.

remarcase „niciun propovăduitor valoros”. Nu se putea afirma că preoții din Basarabia aveau „capacități intelectuale mediocre” sau că erau lipsiți de „darul nativ de a predica liber cuvântul Domnului în limba maternă”. Pur și simplu, după cum afirmau chiar preoții, pentru ei limba maternă era „ca și moartă”. Preoții respectivi „ies din seminar cu o pregătire suficientă în domeniul Sfintei Scripturi, însă nu sunt capabili să le împărtășească aceste cunoștințe enoriașilor”. Din acest punct de vedere, „preoții moldoveni cu vechime în slujire” erau „net superiori absolvenților recentți ai seminarului”. Deși pregătirea vechilor absolvenți ai seminarului „s-a limitat la studierea în limba moldovenească a Bibliei, a mărturisirilor sfinților părinți și a vieților sfinților, avantajul lor constă în cunoașterea limbii vorbite de către moldoveni, ceea ce le permite să-și propage cunoștințele cu folos pentru enoriași, nu să le îngroape în pământ, după cum sunt nevoiți să procedeze preoții tineri”.

Pentru a se delimita de solicitările radicale ale diferitor cercuri din cadrul Imperiului Rus, care sfidau deschis regimul țarist, și a evita astfel persecuțiile, autorii nu numai că au adoptat un stil cât mai sobru, dar au menționat mereu caracterul legal și deci justificat al demersurilor lor, semnat „basarabeni”, pentru a accentua că opiniile și doleanțele prezentate reflectau opiniile și doleanțele întregii populații din Basarabia<sup>19</sup>.

Mărturiile autorilor articolelor publicate în ziarul „Vostok”, buni cunosători a vieții bisericești din Basarabia, martori oculari ai proceselor și fenomenelor descrise, pun în lumină atitudinea arhiepiscopului Pavel față de utilizarea limbii române în lăcașurile de cult din Basarabia și procedeele la care recurgea acesta pentru a impune limba slavonă. Astfel, autorii relevă cazuri concrete de abuzuri și presiuni la adresa preoților moldoveni din Basarabia, venite din partea arhiepiscopului Pavel, fie pentru a interzice serviciul divin în limba română și a-l impune pe cel în limba slavonă (cazul preotului „C” din Chișinău), fie pentru a nu permite tipărirea unei culegeri de predici în limba română, chiar dacă aceasta fusese avizată pozitiv de către cenzorul Galin (cazul preotului M. Saracovici din jud. Orhei). Sunt revelatoare în acest sens și informațiile referitoare la lipsa în „foarte multe” biserici din Basarabia, păstorite de arhiepiscopul Pavel, a cărților de cult în limba română, la dificultatea de a procura asemenea cărți, deoarece librăria eparhială nu făcea comandă de cărți noi în limba respectivă; la eliminarea din așezămintele monastice a cântărilor liturgice românești, impunerea predării în școlile de pe lângă mănăstiri a cântatului bisericesc în stil rusesc, în pofida tradiției de formare în bisericile moldovenești a unor dascăli psalmiști renumiți în toată Basarabia; la dificultățile preoților moldoveni, absolvenți ai Seminarului Teologic, de a predica în limba vie a românilor basarabeni, deoarece, după

<sup>19</sup> Бессарабцы. Нужды бессарабской паствы. В: Восток. Газета политическая и литературная, №. 238, 17 марта 1883, сс. 146–148.

terminarea cursurilor seminariale, predate în limba rusă, ei vorbeau un „soi de argou, un amestec dintre limba literară rusă și cea moldovenească”, nu cunoșteau „limbajul liturgic moldovenesc”, terminologia teologică; la reparțizarea în parohiile moldovenești a preoților care nu cunoșteau deloc limba română (cazul lui „Cecan, care nu știe nici să citească și nici să cânte în limba moldovenească, dar a fost numit în funcția de psalmist în parohia moldovenească din satul Olișcani, județul Orhei” (1883); cazul absolventului Seminarului Teologic Vasilevski, numit preot „într-un sat moldovenesc din județul Chișinău. Întrebați-l dacă vorbește moldovenește?” (1883); cazul absolventului Seminarului Teologic, de etnie rusă, Rotușevski, numit preot în localitatea Ivancea din județul Orhei (1883), „populată exclusiv de moldoveni”, care „nu cunoaște niciun cuvânt în limba moldovenească” etc.); la afirmația cum că preoții basarabeni de etnie rusă cunoșteau „la perfecție” limba română, catalogată de către autorii basarabeni drept „o minciună sfruntată” etc. Toate aceste amănunte, întregesc tabloul situației lingvistice din satul basarabean de la sfârșitul secolului XIX și completează analiza „perioadei lui Pavel”<sup>20</sup>.

O scrisoare a elevului Seminarului Teologic din Chișinău, Andrei Gheorghianov, expediată, la 8 mai 1883, studentului universității Sf. Vladimir din Kiev, Evgheni Rușcinski, interceptată de poliția secretă a Imperiului Rus, relevă impactul deosebit al articolului studenților români de la Academia Teologică din Kiev („Necesitățile parohiilor basarabene”) asupra elevilor români de la Seminarul teologic din Chișinău, pune în lumină activitatea propagandistică a studenților din grupul național din Kiev printre seminarisții din Chișinău. În același timp, scoate în relief efortul elevilor seminarisți de a se familiariza cu problemele naționale. Autorul scrisorii, probabil de etnie bulgară, manifestă o atitudine critică, de respingere a activității „naționaliste”, „patriotice” ale „moldovenilor noștri”, atât a celor din Kiev, cât și a celor din Chișinău. Acesta, ca și alții la fel, intenționau să se limiteze în activitatea lor viitoare la „apărarea celor mai slabi în fața oprimării celor mai puternici”, ceea ce denotă orientarea lor politică revoluționară. Faptul că Andrei Gheorghianov era la curent cu conținutul scrisorii primite de elevii moldoveni ai Seminarului Teologic din Chișinău de la Macarie Untul, fost seminarist și student la Academia Teologică din Kiev, unul dintre autorii articolului publicat în ziarul „Vostok”, dar și cu unele amănunte ale activității naționale ale elevilor seminarisți din Chișinău, denotă că între elevii moldoveni și cei nemoldoveni de la seminar exista o anumită colaborare axată pe problemele sociale. Oricum, indiferent de critica și ironiile autorului față de „patriotismul inoportun” al moldovenilor, scrisoarea reprezintă un document important ce

<sup>20</sup> Бессарабцы. Н. Л-ку, В. Ч-н, В. Г-ан. М. У-л, По поводу возражения на статью „Нужды бессарабской паствы”. В: Восток. Газета политическая и литературная, №. 254, №. 254, 20 июня 1883, сс. 280–282.



subliniază preocupările naționale ale tinerilor seminariști moldoveni din Basarabia în perioada când rusificarea devenise o obsesie a politii naționale a autorităților Imperiului Rus.

Astfel, după cum aflăm din scrisoarea lui A. Gheorghianov, Macarie Untul scria „academicienilor noștri potențiali și, în general, tuturor moldovenilor” de la Seminarul Teologic din Chișinău următoarele: „Domnilor – menționa acesta –, e un mare păcat să nu cunoști limba maternă și să disprețuiești sentimentul național. Să deșteptăm sentimentul național, să dezvoltăm acea naționalitate pe care dorește, cu atâta ardoare, să o suprimă arhiepiscopul Pavel”. În acest sens, M. Untul a subliniat importanța „studierii necesităților acestei naționalități” și „identificarea mijloacelor necesare pentru atingerea obiectivelor”. În scopul familiarizării seminariștilor din Chișinău, M. Untul le-a expediat articolul „Necesitățile Basarabiei”, publicat în unul din numerele ziarului „Vostok” („Răsăritul”). Pentru a grăbi citirea articolului de un număr cât mai mare de seminariști, elevii din clasele superioare i-au cooptat și pe cei din clasele inferioare pentru a-l copia și multiplica, ceea ce permitea „patrioților mai mari să cerceteze multilateral necesitățile naționalității asuprite”. În plus, patrioții au decis ca în timpul sărbătorilor pascale să se adune, în grupuri a câte trei oameni, într-un loc ferit de ochii supraveghetorilor, pentru a discuta în liniște conținutul articolului. În continuare, autorul, care nu-și ascunde antipatia față de „naționalismul” moldovenilor de la seminar, inventează o poveste contradictorie, alogică, incredibilă prin care încearcă să acrediteze ideea că interesul elevilor moldoveni de la seminar pentru problemele naționale, semnalate în articolul din ziarul „Vostok”, s-a stins brusc, odată cu republicarea articolului respectiv în „Novorossiiskii Telegraf” („Telegraful Novorosiei”), însă fără a explica care era legătura cauzală între cele două fenomene<sup>21</sup>.

Cea mai proeminentă grupare a „naționalismului revoluționar” a fost „pământenia” studenților basarabeni admiși, în 1898 și în anii următori, la universitatea din orașul estonian Dorpat (denumirea oficială, rusească, Iurev)<sup>22</sup>. Încă din 1899, ei activau în cadrul unei societăți, dar abia la 5 februarie 1900 a fost convocată adunarea generală care, oficial, a pus bazele primei organizații naționale ilegale a românilor basarabeni din cadrul Imperiului

<sup>21</sup> Письмо студента Андрея Георгиянова, адресованное студенту Университета Святого Владимира Евгению Васильевичу Рущинскому, Киев, 8 мая 1883. В: Архива де Стат а Федераției Русе. Fond 102, inv. 3D 1883, dosar 281, лл. 15 об. – 17 об.

<sup>22</sup> Ion Pelivan. Viața și activitatea. Conferința D-lui Pan. Halippa, rostită în sala istorică a fostului palat al „Sfatului Țării”, la sărbătorirea jubileului D-lui I. Pelivan. În: *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 7-8 (iulie-august), p. 5; Gheorghe Chicu. Pământenia basarabeană din Dorpat (1900-1902). În: *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 7-8, pp. 109-127; Alexandru I. Oatul. Amintiri despre Pământenia basarabeană din Dorpat 1899-1902. În: *Viața Basarabiei*, 1943 (februarie), p. 29-30; Iurie Colesnic, *Un dosar uitat al istoriei. Pământenia basarabeană de la Dorpat – prima organizație națională*, Chișinău, 2008, pp. 1-128.

Rus. La inițiativa lui Ioan Pelivan și a lui Vasile Oatul a fost aprobat „Statutul pământeniei studenților basarabeni de la Universitatea imperială din Iuriev”. Președintele adunării, iar în această calitate și semnatarul statutului, a fost Gheorghe Chicu. În timpul percheziției de la începutul anului 1902, efectuată de către jandarmeria rusă, au fost confiscate două statute: unul scris de Gh. Chicu (aprobat la adunare) și altul, mai detaliat, scris de V. Oatul. După cum informează S. Isakov, care a studiat activitatea „pământeniei” în baza documentelor de arhivă, în dosarele jandarmeriei statutele respective nu s-au păstrat<sup>23</sup>. Bibliotecar al „pământeniei” a fost ales I. Pelivan, iar casier – V. Oatul. Președinți ai societății, care se schimbau în fiecare semestru, au fost I. Pelivan, Gh. Chicu, V. Oatul ș.a.. În primăvara anului 1900, noua societate a românilor basarabeni a fost reprezentată în Consiliul central al „pământenilor” unite din Dorpat (afiliat, la rândul său, Partidului Social-Democrat) de Gh. Chicu, iar în toamna anului 1901 și până la începutul lui 1902 – de V. Oatul (în lipsa acestuia – de I. Pelivan). După alte documente, în 1901 – începutul anului 1902 reprezentant „permanent” al studenților basarabeni în Consiliul central a fost I. Pelivan<sup>24</sup>. La începuturile sale, după cum menționează I. Pelivan în scrisoarea din 2 decembrie 1901, expediată actorului și publicistului Gheorghe Madan din București, „pământenia” studenților basarabeni includea următorii membri: Vasile Oatul, Alexandru Oatul, Nicolae Seminel, Constantin Goian, Gheorghe Chicu, Alexandru Grișcov, Nicolae Frolov, Vasile Mahu, Alexandru Poleanschi, Nicolae Ghinculov, Mihail Brașovean, Teofilat Platon, Teodor Loghin, Grigore Cereminov, Ioan Pelivan, Pavel Grosu<sup>25</sup>.

Care a fost profilul etnic al organizației studenților basarabeni? Deși în anii 1890-1917, studenții ruși și reprezentanții altor grupuri etnice din Basarabia, care au studiat la Universitatea din Dorpat, au predominat numeric asupra studenților de origine română, cei mai mulți dintre ei nu au avut, după cum a menționat I. Pelivan în scrisoarea sus-menționată din 2 decembrie 1901, nicio legătură sau implicare în activitatea „pământeniei” studenților basarabeni. „Pământenia” basarabenilor din Dorpat a fost, în primul rând, o organizație a etnicilor români din Basarabia. Ei au dominat numeric organizația și s-au impus prin activitatea politică antițaristă și național-culturală românească<sup>26</sup>.

<sup>23</sup> С. Г. Исаков. Бессарабские студенты в Тарту и их участие в местном революционном движении. В: Ученые записки Тартуского государственного университета, выпуск 340, Вопросы истории Эстонской ССР, том. VIII. Тарту: 1974, сс. 117-153.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 121.

<sup>25</sup> Gheorghe Negru. Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918). În: *Destin Românesc*. Revistă de Istorie și Cultură, Serie nouă, Ediție specială, 2009, nr. 5-6, p. 15-16; Ioan Pelivan. *Corespondență, Memorii*. Ediție îngrijită, prefață și notă asupra ediției de Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru. Chișinău: Știința, 2019, p. 19.

<sup>26</sup> Gheorghe Negru. Scurt istoric al „pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX – înc. sec. XX). În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură, Serie nouă, 2009, nr. 4, pp. 22-31.

Liderul incontestabil al acestei noi generații de studenți români din Basarabia – numită convențional „generația Dorpat”<sup>27</sup> –, potrivit corespondenței din epocă dintre membrii „pământeniei” basarabene, a fost Ioan Pelivan. Acesta a fost nu doar inițiatorul plecării la studii în Dorpat a colegilor săi de la Seminarul Teologic din Chișinău și a creării „pământeniei” basarabene (împreună cu Alexandru Oatul), ci și protagonistul altor acțiuni importante, precum organizarea bibliotecii românești a societății, întreținerea corespondenței și stabilirea relațiilor cu România, organizarea transporturilor cu literatură românească și revoluționară etc.

Activitatea societății a fost axată pe două coordonate principale: națională și revoluționară. Într-o retrospectivă din 1936 privind viața și activitatea lui Ioan Pelivan, Pantelimon Halippa a subliniat existența în cadrul „pământeniei” studenților din Dorpat a două curente: „național-revoluționar” (în frunte cu Ioan Pelivan) și „social revoluționar”. Primul curent „era mai puternic” și avea ca scop „nu numai introducerea limbii materne în școală, biserică, administrație și justiție, dar și autonomia administrativă”. Curentul al doilea „urmărea înlăturarea regimului țarist și întronarea socialismului democratic”<sup>28</sup>.

La rândul său, S. Isakov, menționând existența a două tendințe în activitatea studenților basarabeni din Dorpat, a remarcat dominarea, în 1901-1902, tendinței „social revoluționare” în raport cu cea „național revoluționară”. Ca dovadă este invocată „participarea activă a membrilor pământeniei basarabene în mișcarea revoluționară a studenților din Tartu în 1901-1902”. În perioada respectivă, organizația basarabenilor din Dorpat s-a aflat în „avangarda studențimii revoluționare locale”, implicându-se mai mult, comparativ cu toate celelalte societăți studențești, în acțiunile de propagandă și agitație politică printre studenți și muncitori, contribuind la răspândirea presei, literaturii, proclamațiilor ilegale revoluționare, la pregătirea și citirea lecțiilor pe diverse teme de actualitate, la organizarea, împreună cu Consiliul central al „pământenilor” unite din Dorpat, a protestelor, mișcărilor studențești, mitingurilor, demonstrațiilor politice, dirijate de filiala locală a Partidului Social-Democrat. Abia după arestarea studenților basarabeni în februarie 1902 și refacerea societății, „practic într-o nouă componentă”, în activitatea ei, constată S. Isakov, „brusc s-au amplificat trăsăturile naționaliste”<sup>29</sup>. De fapt, S. Isakov încearcă o apropiere nejustificat de strânsă a membrilor „pământeniei” de ideile marxiste, fără a ține cont de faptul că

<sup>27</sup> Gheorghe Negru. Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918). În: *Destin Românesc*. Revistă de Istorie și Cultură, Serie nouă, Ediție specială, 2009, nr. 5-6, pp. 5-7.

<sup>28</sup> Conferința D-lui Pan. Halippa rostită în sala istorică a fostului palat al „Sfatului Țării”, la sărbătorirea jubileului D-lui I. Pelivan. În: *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 7-8 (iulie-august), pp. 325-326.

<sup>29</sup> С. Г. Исаков. Бессарабские студенты в Тарту, сс. 123, 153.

pentru adepții curentului „național-revoluționar” (iar ei alcătuiau majoritatea) activitatea revoluționară constituia doar o modalitate pentru a-și atinge obiectivele naționale<sup>30</sup>.

Activitatea națională, chiar de la fondarea societății studenților basarabeni, s-a desfășurat în paralel cu participarea la diverse manifestații revoluționare. În vara și toamna anului 1901 (după vizita întreprinsă de Gh. Chicu în România și după ce I. Pelivan i-a scris lui Gh. Madan din București, solicitându-i ajutor), membrii „pământeniei” au stabilit contacte strânse și permanente cu emigranții și studenții basarabeni din București, primind compoziții muzicale, ziare, reviste și cărți românești, în principal „Adevărul”, „Apărarea Națională”, „Universul”, „Albina”, lucrările de istorie a românilor ale lui Nicolae Iorga, Alexandru Xenopol, operele lui Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Alexandru Vlăhuță, Ion Luca Caragiale ș.a. Publicațiile respective au stat la baza referatelor și comunicărilor, a șezătorilor literare și muzicale, permițându-le studenților basarabeni să propage cultura română și să se individualize, din punct de vedere identitar, în raport cu „pământeniile” ucrainenilor, gruzinilor, tătarilor, rușilor.

Astfel, la 2 octombrie 1901, Ioan Pelivan, în numele tuturor basarabenilor ce studiau în instituțiile universitate din orașul estonian Dorpat, i s-a adresat lui Gheorghe Madan din București cu rugămintea să-i expedieze cele mai frumoase și caracteristice melodii naționale românești, cu scopul de a le prezenta în fața studenților de diferite naționalități din acel oraș și a dezvălui astfel identitatea național-culturală a moldovenilor din Basarabia. Expunând fondul problemei, Ioan Pelivan menționa: „În luna lui noiembrie la noi în Dorpat are să se țină un concert studentesc „internațional”, la care deosebite numere or să cânte maloroșii, velicoroșii, polonii și alte nații din Rusia. De-a noștri, moldoveni, sunt vreo 15-20 studenți. Ne e rușine să nu participăm și noi. Dar, afară de Muzicescu – „12 melodii naționale” – nu avem nimic. Am vroi să nu dăm cu obrazul în glod. De aceea, știind că D-ta ești foarte bine cunoscut cu melodiile românești naționale, și cu muzica în general, ne-am hotărât să te rugăm, dacă a fi cu puțință, să ne trimiți vreo câteva din cele mai frumoase melodii pentru cor [...]. Am dori ca melodiile să fie cât se poate mai caracteristice, ca să poată ascultătorii să judece de muzica românească”<sup>31</sup>.

La 25 octombrie 1901, I. Pelivan din Dorpat îl anunța pe Gh. Madan din București că „eu singur și îndeobște toți pământenii noștri basarabeni foarte se interesează de starea și construcția (ustroistvo) juridică și în genere culturală a României”. Solicitându-i lui Gh. Madan să-i expedieze „Dreptul Statului Român” și „vreo câteva cărți literare și istorice”, I. Pelivan conchide: „se

<sup>30</sup> Gheorghe Negru, *Scurt istoric al „pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat*, p. 29.

<sup>31</sup> Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, pp. 13-14.

dezvoltă la băieții noștri conștiința națională și totodată gustul, ba chiar și interesul de a citi cărți românești”<sup>32</sup>.

În scrisoarea din 2 decembrie 1901, expediată tot din Dorpat, semnată cu pseudonimul Ion Onica, Ioan Pelivan îi comunica lui Gheorghe Madan că „din gazetele ce mi le-ați trimis, mi-a plăcut mai ales *Apărarea Națională*. Poate ea îi foarte conservatoare, dar bine mi-i mai curăță pe „microbii rusești”. Așa că eu aș dori de acestea să mai citesc [...]”. Ioan Pelivan îl mai anunța pe destinatar că „zilele astea am aflat că în Chișinău s-a mai deschis încă o societate, care are nevoie de cărți românești. Dacă îți avea puțință să le trimiteti niscaiva cărți, apoi să-mi dați mie de știre și eu [vă] voi spune adresa”<sup>33</sup>.

Aspectele unității naționale românești au fost abordate de Gheorghe Madan în corespondența cu Ioan Pelivan. Răspunzând-i acestuia, în scrisoarea de la începutul lunii decembrie 1901, Gheorghe Madan sublinia identitatea moldovenilor din Basarabia cu cea a „întregului neam românesc” și făcea un apel mobilizator către „frații” („tineretul instruit”) din Basarabia ca ei să contribuie la „deșteptarea conștiinței naționale” a celor „aproiați” ce zăceau în „întuneric” și chiar să opună rezistență față de „alte popoare” care îi „supuneau”<sup>34</sup>. „Sufletul ni s-a umplut de bucurie – menționa acesta – la vestea că tineretul instruit din Basarabia nu-și mai reneagă naționalitatea, dar începe să se intereseze de trecut, de naționalitatea lor. În sfârșit, ei au început să înțeleagă că moldovenii și întregul neam românesc sunt o parte din rasa care, mai mult decât altele, a lucrat pentru civilizație și pentru dobândirea libertății de care se bucură astăzi întreaga Europă Occidentală. Iubiți-vă apropiații, frații mei. Treziți-i din întunericul în care se află și deșteptați conștiința națională, pentru a aduce la cunoștința tuturor că românii nu au fost născuți pentru a fi supuși altor naționalități sau popoare. Ca dovadă avem exemplul că 6 milioane de frați ai noștri, în sfârșit, la finele a 50 de ani, au devenit cea mai civilizată țară de pe peninsula balcanică”<sup>35</sup>.

În scrisoarea din 28 decembrie 1901 din București, Gheorghe Madan, relatând despre activitatea unor basarabeni care, în diferite perioade, din motive politice, se refugiaseră în România (B.P. Hasdeu, Zamfir Arbore, Victor Crăsescu, Zubcu Codreanu), menționa: „da, frate, multe suflete și inimi mari s-au născut și au trăit în Basarabia noastră. Voi nu-i cunoașteți. Luați de la ei exemplu [...]. Vom deștepta poporul. Vom ridica în oameni curajul de odinioară și iubirea față de cei apropiați și nu vom renunța la nicio jertfă,

<sup>32</sup> *Ibidem*, pp. 14-15.

<sup>33</sup> *Ibidem*, pp. 15-16.

<sup>34</sup> A fost vorba de o afirmație contradictorie, deoarece, în continuare, Gheorghe Madan îi sfătuia pe basarabeni să nu „încalce legile rusești”. Astfel de contradicții sunt, în general, caracteristice pentru viziunile politice ale lui Gh. Madan, dar nu și pentru cele privind identitatea românilor.

<sup>35</sup> Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, p. 52.

ca să reușim să facem din Imperiul „Daco-Roman” un stat puternic. Și când Transilvania, Ardealul, Banatul, Maramureșul, Crișana, Basarabia și Bucovina vor ajunge parte a României-mame, atunci vom veni și noi la altarul civilizației. Atunci vom avea civilizația noastră proprie, care va întruni propriile noastre aspirații: hotare naturale, poziție geografică, rasială și istorică”. La finalul scrisorii, Gheorghe Madan îi recomanda lui Ioan Pelivan ca, în seara de Crăciun, să „citească ceva în română, ar fi bine, de altfel, să înveți „Doina” lui Eminescu și s-o citești cu voce plină de emoție. Uite-o. O scriu mai jos”<sup>36</sup>.

Ohranca țaristă, care urmărea și documenta atent activitatea studenților basarabeni din Dorpat, inclusiv prin verificarea și cenzurarea corespondenței, a fost alertată, în special, de legăturile lor cu România. I. Pelivan, în perioada de până la arestarea membrilor „pământeniei în februarie 1902, întreținea corespondență cu Gheorghe Madan, Ștefan Usinevici, Alexandru Groapă care, conform datelor agenturii rusești din România, erau membri ai societății „Basarabeanul” (ultimii doi, studenți la Universitate, făceau parte și din „Societatea studenților basarabeni din București”, fondată în 1901, după cum reiese din una dintre scrisorile confiscate de poliția secretă a Imperiului Rus în 1902). După cum semnala rotmistrul Trjeapeak, în raportul său din 31 mai 1903 către șeful Poliției secrete din Basarabia, societatea „Basarabeanul”, deși nu avea „o structură organizațională clară”, activa în România „încă de la alipirea Basarabiei la Rusia”, urmărind scopul de a contribui la „alipirea Basarabiei la România și obținerea, pe viitor, a neatârării Basarabiei sub oblăduirea României”. Din societate făceau parte refugiații politici din Rusia și Basarabia, foști revoluționari de diferite nuanțe, care, în diferite perioade, fie au găsit adăpost de persecuțiile jandarmeriei țariste în România, fie au emigrat aici din diferite motive. Printre ei se numărau și personalități proeminente ale vieții politice din România, care, împreună cu ceilalți membri ai organizației, se aflau permanent sub supravegherea secretă a agenturii rusești din Vechiul Regat, precum Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Dobrogeanu-Gherea (numele de familie adevărat era Solomon Katz), Constantin Stere. Tot aici activau C. Istrati, fost ministru al învățământului din România, Petru Cazacu, doctor în medicină, Teodor Porucic, proaspăt student al facultății de medicină a Universității din București. După cum a stabilit ohranca țaristă din Dorpat și Chișinău, împreună cu agentura secretă a Departamentului de Poliție, membrii societății „Basarabeanul” expediau pe teritoriul Basarabiei publicații „ce promovau patriotismul românesc”. În același timp, emigranții ruși „acoperindu-și acțiunile cu obiectivele urmărite de organizația respectivă, beneficiind de protecția tacită a guvernului României, au pus la cale expedierea în teritoriul Rusiei nu numai a literaturii propagandistice cu

<sup>36</sup> *Ibidem*, pp. 55-57.

conținut patriotic românesc, dar și a edițiilor rusești cu conținut social-revoluționar, demonstrând astfel că, acordând suport mișcării revoluționare ruse, ei contribuie la intensificarea tendințelor separatiste ale basarabenilor<sup>37</sup>. Cu ajutorul „cercurilor ilegale” din Chișinău, aflate în legătură cu Zamfir Arbore (acesta transformase demult România într-un punct de tranzit important a literaturii socialiste de diferite nuanțe din Occident către Imperiul Rus), Ștefan Usinevici și Alexandru Groapă din București, cu Ioan Pelivan din Dorpat, membrii societății „Basarabeanu” au expediat „pământeniei” din Dorpat, cel puțin, un lot de literatură revoluționară interzisă<sup>38</sup>. Ținând cont de legăturile strânse cu Bucureștiul, de amploarea mișcării studențești din Dorpat de la începutul anului 1902, autoritățile Imperiului Rus au decis să lichideze „pământenia” studenților basarabeni.

În noaptea de 25 februarie 1902 au fost arestați toți membrii organizației. În aceeași noapte au fost arestați și cei mai activi membri ai altor organizații studențești din Dorpat, dar, după cum menționează S. Isakov, nici una din ele nu a avut de suportat consecințe atât de grave. De regulă, în cazul celorlalte „pământenii”, au fost arestați doar liderii, membrii simpli rămânând în libertate. O asemenea atitudine a jandarmilor a fost determinată de legăturile strânse dintre studenții din Dorpat cu organizațiile din Chișinău și, mai ales, din București. Procurorii implicați în anchetă (care a durat până la 14 februarie 1903) au încercat să demonstreze, în dosarul privind „societățile criminale”, judecat la Curtea de Apel din Sankt Petersburg, că activitatea studenților din Basarabia era orientată nu doar „împotriva orânduirii de stat” a Imperiului Rus, ci avea și scopul să pregătească „ocuparea Basarabiei” de către România. Cu toate că nu s-a reușit acest lucru, autoritățile nu au dorit să-i achite pe studenții basarabeni și, conform înțelegerii dintre Ministerul Justiției și Departamentul de Poliție, s-a decis, la 21 septembrie 1903, ca dosarul privind „criminalii de stat” basarabeni să fie soluționat în baza dispoziției împăratului „pe cale administrativă”. Astfel Ioan Pelivan, Vasile Oatul, Alexandru Grișcov au fost exilați pentru trei ani în gubernia Arhangel'sk. Ștefan Usinevici, Alexandru Groapă, Teofilat Platon au fost puși sub supravegherea poliției pentru doi ani la locul de trai. Ceilalți membri ai „pământeniei” au fost condamnați la arest în închisoare pentru perioada aflării lor sub anchetă. Alexandru Oatul a fost achitat<sup>39</sup>.

Arestarea și condamnarea studenților basarabeni din Dorpat nu a însemnat lichidarea „pământeniei”. După revenirea studenților la studii, organi-

<sup>37</sup> Gheorghe Negru. Documente referitoare la problema și mișcarea națională în Basarabia (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1994, nr. 2, pp. 33-35.

<sup>38</sup> С. Г. Исаков. Бессарабские студенты в Тарту, сс.139-142.

<sup>39</sup> *Ibidem*, p. 133, 147-148.

zația și-a reluat activitatea. A fost vorba însă de o etapă nouă în activitatea „pământeniei”, axată mai mult pe propaganda culturală și națională printre românii basarabeni. Corespondența studenților basarabeni din cadrul „pământeniei” cu diverse personalități din Basarabia și România de la începutul se. XX, reflectând „stările sufletești” și mentalitățile din epocă, permite să urmărim evoluția procesului de cristalizare și dezvoltare a identității naționale românești și, în general, a ideii „deșteptării” și eliberării naționale în rândul unei generații de tineri studenți, iar prin extensie și în rândul elitei culturale din Basarabia. Corespondența respectivă relevă drumul parcurs de o generație de tineri basarabeni de la sentimentul acut de insatisfacție că nu cunosc suficient de bine limba maternă – limba română literară, istoria și cultura română modernă – , de la dorința, la fel de acută, de a citi cărți românești, la discutarea unor probleme de interes public, caracteristice pentru orice cultură națională modernă, precum necesitatea fondării unui organ de presă în limba română, organizarea unei biblioteci publice de carte românească, reluarea și consolidarea legăturilor firești cu România<sup>40</sup>. În 1905, ideile dezbătute în corespondența militanților basarabeni din anii precedenți, vor deveni parte a unui program coerent de activități naționale, propulsând definitiv curentul național românesc într-o nouă fază.

În concluzie, mișcarea națională din Basarabia a reprezentat un model hibrid care, dacă e să ne referim doar la partea occidentală a Imperiului Rus, s-a deosebit atât de cel al „națiunilor vechi” (polonezilor) cât și de cel al unor „națiuni tinere” (finlandezilor, letonienilor, estonienilor; țăranii acestor popoare erau dominați de nobilimi străine, suedeză și germano-baltică), însă asemănându-se, după unele trăsături, cu paradigma lituaniană și, cel mai mult, cu cea ucraineană (ambele fiind dominate de elite, în mare parte, polonizate sau rusificate). Deși românii din Basarabia au moștenit trăsăturile „națiunii vechi” din Principatele Române, ponderea covârșitoare a țăranilor cu terenuri agricole mici, insuficiente (deși, formal, liberi) în structura totală a populației îi apropiau mult de modelul „națiunilor tinere”. În aceleși timp, ponderea nobilimii române din Basarabia era extrem de mică (145 persoane în 1818 și 468 – în 1912), comparativ cu șleahța poloneză care alcătua circa 20 % din populație. Totuși, în cele din urmă, elementul definitoriu care a condus la subminarea moștenirii „națiunii vechi” din Principatele Române în Basarabia, în afară de subdezvoltarea și sărăcia caracteristică societăților agrare în general, a fost politica de rusificare. De fapt, în contextul evenimentelor de la începutul sec. XIX, comparativ cu toate celelalte popoare din partea europeană a Imperiului Rus, Basarabia a fost prima care a nimerit în vizorul acestei politici. Declanșată imediat după anexare, rusificarea a fost

<sup>40</sup> Gheorghe Negru. *Ioan Pelivan. Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, pp. 1-278.; Ioan Pelivan, *Corespondență, Memorii*, pp. 1-436.



unul din motivele de bază care a condus la anularea autonomiei administrative în 1828 și, în general, la subminarea, în a doua jumătate a sec XIX, a majorității particularităților administrative rămase (care, la rândul lor, indirect, le puteau reaminti românilor basarabeni de tradiția „statalității” din Principatul Moldova), prin transformarea regiunii Basarabia în gubernie, „culturii înalte” și a limbii literare, prin impunerea limbii ruse drept unică limbă în administrație, comunicarea publică, școli, influenței culturale și politice a nobilimii naționale, prin acordarea titlului de nobil, în număr mare, rușilor și reprezentanților altor etnii. Politica de rusificare a avut consecințele cele mai grave pentru românii basarabeni, în raport cu toate celelalte popoare europene ale Imperiului Rus, determinând analfabetismul cvasitotal al țăranilor români și evoluția culturală lentă a provinciei, păstrarea până la sfârșitul sec. XIX a fazei „A” în cadrul mișcării naționale din Basarabia.

În cadrul mișcării naționale din Basarabia sau manifestat două curente: 1) boieresc, dominant, aproximativ, până în 1860-1870; 2) național-democratic sau revoluționar, compus din intelectuali, reprezentanți ai profesiilor libere, ai stării a treia (toți proveniți din țărani sau apropiați mentalității țăranesti). Curentul a început să se manifeste prin 1880-1900 și a devenit dominant la începutul sec. XX. Mișcarea națională din Basarabia a pășit în faza „B” – agitație patriotică și politică – odată cu fondarea, în februarie 1900, a „pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat, cu organizarea, în prima jumătate a anilor 1890, de către românii refugiați în România a „Societății pentru ajutorul românilor «Milcov»” și a „Ligii culturale a românilor din Basarabia” (filială a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”). La începutul sec. XX, mulți dintre membrii organizațiilor respective din România (Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Stere, Zamfir Arbore, Ion Bibicescu, Gheorghe Madan, Petre Cazacu etc.) intrau și în componența societății „Basarabeanul” (organizatoric nedefinitivă) din București care, la rândul său, conform datelor agenturii rusești din România, întrețineau legături strânse cu „pământenia” studenților basarabeni din Dorpat, asigurând-o cu literatură politică, în temei de orientare social-democratică, literatură clasică și patriotică românească. Însă, procesul de dezvoltare a fazei „B” a fost frânat de politica represivă a autorităților Imperiului Rus, de arestarea în februarie 1902 a liderilor societății basarabene din Dorpat și exilarea lor în gubernia Arhanghelsk. Abia după declanșarea revoluției rusești din 1905 și publicarea la Chișinău, la 24 mai 1906, a primului ziar de limbă română, „Basarabia”, putem vorbi de intrarea definitivă a mișcării naționale din provincia respectivă în faza „B”.